Toespraak gehouden door dr. A. Veerman op de buitengewone Deputatenvergadering van 15 juni 1968 bij de aanvaarding van het voorzitterschap van het Centraal Comité.

Allereerst wil ik graag enkele persoonlijke opmerkingen maken,

De eerste is gericht tot de heer Berghuis. Wij zijn allen bijzonder dankbaar, dat u vandaag weer bij ons bent, dat u de vergadering tot dusver hebt kunnen leiden en dat u persoonlijk in de gelegenheid bent geweest het voorzitterschap over te dragen. U heeft gezegd, dat u voor vijftig procent hersteld bent. Ik hoop, dat verder herstel mag komen. En dat u op die plaatsen waar u gesteld bent, nog iets kunt betekenen. Wij zijn echt blij en dankbaar voor het herstel van uw gezondheid.

Onze agenda vermeldt voor vanmiddag het afscheid; ik mag en wil daarop niet vooruitlopen, dat zou niet sportief zijn. Maar men zal mij niet kwalijk kunnen nemen, dat ik op dit moment al uiting geef aan ons aller groot respect voor de wijze, waarop u onze partij geleid hebt. De naam Berghuis is onder ons en buiten onze kring een begrip geworden. Daarom is het heel wat, het voorzitterschap nu van u over te nemen. Maar ook nu al heel veel dank.

Gaarne wil ik ook iets zeggen tot onze mr. Roosjen. Ook een begrip! Twee opmerkingen. Ik denk met vreugde terug aan de afgelopen tijd, waarin wij samen het voorzitterschap hebben waargenomen. In bet oude Rome — heb ik eens geleerd — had men ook steeds twee consuls. Ik heb nu goed begrepen, dat daar wel wat in zit. En verder; wij allen hebben niet alleen genoten van de speelsheid en de soepelheid van geest, waarmee u onze vergaderingen hebt geleid; wij hebben ook bewondering gevoeld voor de grote wijsheid, waarmee u de kunst van het leiding geven hebt bedreven. Het is niet zo gemakkelijk daar iets van te zeggen. Daarom heb ik mijn toevlucht genomen tot uw grote vriend: Vader Cats; 'Doch wie is’er oyt gevonden Soo uytnemende bespraeckt die Uw deugden sou verkonden of in ’t minst Uw waerde naeckt.’

Een derde opmerking vooraf raakt mijzelf.

Ik wil proberen de betekenis van deze wisseling op de voorzitters- stoel maar nuchter te bezien, niet te onderschatten en niet te overschatten.

Niet overschatten. Het voorzitterschap is in de huidige opbouw van de partij een tijdelijke aangelegenheid. Gelukkig maar, mag ik eigenlijk wel zeggen. Het accent ligt niet meer bij de man, maar bij het orgaan. Wij denken vandaag niet meer en moeten ook niet meer denken in termen van politiek leiderschap, zoals een vorige generatie dat deed. In die vroegere

periode hoorde dat ook thuis. Emancipatiebewegingen hebben hun leiders nodig, hun volkstribunen zou men in de oudheid zeggen.

Partij van overleg

Onze mensen dachten in andere termen, termen van richteren en profeten. Niet alleen onze partij, ook andere emancipatiebewegingen uit diezelfde tijd, zowel rooms-katholieken als socialisten, hadden hun sterke gebondenheid aan politieke leiders. Die tijd is nu voorbij. De kleine luiden hebben hun plaats veroverd. De kiezers, de burgers zijn - zo heet dat - mondig geworden. In plaats van een gesloten strijdorganisatie is een politieke partij veel meer een orgaan, waarin in open overleg, in gemeenschappelijke verantwoordelijkheid het beleid uitgestippeld wordt. Een zaak van teamwork dus, van samen op weg zijn. Ik beluister in onze partij nog wel eens een toon van heimwee naar die oude tijd met dat oude vuur. Dat is een dubbele vergissing. In de eerste plaats heeft men dan een geïdealiseerd beeld van die oude partij voor ogen. Het was niet allemaal zo ideaal. In de tweede plaats kan men die vroegere strijdorganisatie alleen terugkrijgen, wanneer men ook de oude entourage erbij zou nemen, heel die oude tijd met ook al zijn onvolkomenheden. Daarin paste zo'n partij. Wij leven in 1968 en moeten een partij inrichten voor deze tijd en dat zal - ik kom daar nog op terug — moeten zijn een partij van overleg en medezeggenschap.

Ik was nog bezig met niet-overschatten. Ik wil de gebeurtenis van vandaag ook niet onderschatten. Niet voor mijzelf. Ik weet dat mij een heel zware taak wacht. Ook niet voor mijn gezin. En vooral ook niet voor de partij. U hebt mij uw vertrouwen gegeven. Daarvoor dank ik u. Ik wil met Gods hulp trachten mijn opdracht te volbrengen en uw vertrouwen niet te beschamen.

Periode van heroriëntering

De partij heeft in de afgelopen maanden onder een zekere spanning gestaan over de koers, die zij gaan moest. Op het Partij Convent van enkele weken geleden hebben wij ons daarover opnieuw uitgesproken. Wij hebben onze eenheid behouden zonder te vluchten in een slap compromis. De aangenomen resolutie geeft in grote, maar duidelijke lijnen aan, welke koers wij moeten gaan. Zij bevat vooral een gezamenlijke taakstelling voor de komende tijd. In die gezamenlijke taakstelling heeft onze partij haar eigen gezicht, haar eigen identiteit getoond. Maar wij moeten nu verder. Ik meen, dat dit

moment zich er zeer toe leent ons samen te beraden op de toekomst. Wij kunnen, mogen en willen niet tevreden zijn in de gedachte, dat de bui gelukkig, althans voorlopig, overgedreven is.

Wij leven in een periode van heroriëntering, en dat niet alleen in de politiek. Ook op kerkelijk en maatschappelijk gebied zijn er schroeven, die muurvast leken te zitten, toch losgeraakt. Dat kan een onplezierig gevoel geven, maar de vraag is toch niet onredelijk, of de machine - na zo lang gedraaid te hebben - niet in revisie moet. Zonder beeldspraak: in deze tijd van onrust is het nodig, dat wij niet te veel hechten aan onze rust, maar dat wij bereid zijn de problematiek van onze tijd realistisch onder ogen te zien. Wat is het, dat onze tijd beweegt? Een politieke partij heeft alleen bestaansreden en toekomst, wanneer zij op die vraag een antwoord zoekt en — in alle gebrekkigheid en betrekkelijkheid en tijdelijkheid — ook een antwoord vindt.

Onlangs, bij het vijftigjarig jubileum van het Verbond van Protestants-Christelijke Werkgevers, heeft de voorzitter van het verbond, de heer Wemmers gezegd, geschertst, dat telkens weer het bestaansrecht van christelijke organisaties bestreden wordt, zoals — zei hij — op ongeregelde tijden de griep ons volk aantast. Ik wil dat grapje wel overnemen, omdat het inderdaad goed is deze aanvallen op de christelijke organisatie van buiten af niet al te sterk te ondergaan. Die aanvallen komen immers vanuit een ons vreemde ideologie, zodat discussie nauwelijks mogelijk is. Iets anders is echter, dat het wel zinvol is, dat wij zelf ons, niet alleen periodiek, maar voortdurend zullen bezighouden met de zin en het bestaansrecht van onze christelijke organisatie. De christelijke organisatie is immers geen vanzelfsprekende, geen afgedane zaak. Niet: ’Zij is er - en daarmee uit’. De christelijke organisatie zal telkens weer haar bestaansrecht moeten bewijzen, doordat zij duidelijk bezig is met de vragen van de tijd, duidelijk ook zoekt naar het antwoord daarop vanuit de Bijbel, vanuit een eigen overtuiging en doordat zij zich dienstbaar maakt aan de opdracht, die zij zo heeft leren zien. Daarom is de vraag, die wij ons vandaag moeten stellen; 'Wat is er aan de gang in deze tijd, en waar moeten wij heen'

Om de vrijheid

Ik wil daarvoor, bij wijze van illustratie, even terug naar de beginperiode van onze partij. Men heeft het vaak doen voorkomen alsof de Anti-Revolutionaire Partij niet meer was dan een schoolstrijd partij, de politieke organisatie, die nodig

was om dat doel van de vrije school in de politiek er door te krijgen. Ik meen, dat wie het zo stelt de ontwikkeling in de tweede helft van de vorige eeuw en het begin van deze eeuw al te simpel beschrijft.
Niemand zal ontkennen, dat de schoolstrijd de mensen zeer beroerd heeft. En dat de schoolstrijd dan ook een belangrijke factor geweest is om de Anti-Revolutionaire Partij sterk te maken, het cement geweest is zelfs ook om de coalitie samen te voegen.
Maar de schoolstrijd stond niet op zichzelf. Die schoolstrijd was een onderdeel van een culturele ontwikkeling, onderdeel van de ontplooiing van de kleine luiden, die hun taak in het leven gingen zien, die hun plaats in het nationale bestel gingen opeisen.
Die schoolstrijd was een onderdeel van de strijd om de vrijheid, tegen een bepaalde maatschappijstructuur, waarin het liberalisme de boventoon voerde. Dat liberalisme, dat zelf in een vroegere periode de strijd voor de vrijheid gevoerd had, was de vertegenwoordiger geworden van de gevestigde orde. Deze gevestigde orde werd op haar beurt ervaren als een belemmering van de vrijheid. Daartegen richtte zich de strijd.
Naast de schoolstrijd was er ook de strijd voor het kiesrecht, was er de sociale kwestie in de politiek. En naast de politieke strijd was er de strijd op heel het maatschappelijk en kerkelijk terrein. Op alle terreinen van het leven was het zo, dat men bezig was z'n vrijheid, z'n eigen ontplooiing, te verwerkelijken.
De politieke strijd van de A.R. Partij was — en daaraan ontleende de
partij haar zin, maar ook haar kracht — een onderdeel van de cultuurontwikkeling van die tijd. Het was ook geen zaak van Nederland alleen. Er zijn tal van parallellen met de ontwikkeling in andere landen. Het specifieke voor ons land is, dat de geestelijke leidslieden de religieuze wortel van deze culturele ontplooiing gezien hebben. Zonder twijfel heeft daarbij de zorg voor de opvoeding van hun kinderen velen zwaar gewogen. Maar het grote van die tijd is geweest, dat de kleine luiden toen in alle eenvoud hun cultuuropdracht hebben leren zien.
Zo was onze politieke strijd in de vorige eeuw - ik zeg dat met volledige erkenning van veel menselijke onvolkomenheid — in haar kern een strijd om de vrijheid, om geestelijke vrijheid, maatschappelijke vrijheid, politieke vrijheid. Dat kan een strijd zijn van louter menselijke aard; de vrije autonome mens, die alleen zichzelf de wet stelt. Het is voor onze mensen een strijd

geweest om de beleving van de christelijke vrijheid; de door Christus vrijgemaakte mens, die vrij wil zijn om te leven naar de norm van het Evangelie.

Onze tijd

Ik had deze historische beschouwing nodig als aanloop voor wat ik wil gaan zeggen over onze tijd. De terugblik op onze eigen partijge- schiedenis kan ons daar wat vertrouwd mee maken. Want ook vandaag zien wij mensen - vooral jonge mensen - studenten bijvoorbeeld - opbotsen tegen een bestaande, gevestigde orde. De establishment, heet dat nu. Die establishment is ook nu een orde, die in voorbije ja- ren gevestigd, veroverd is terwille van de vrijheid. En de bouwers van die orde, daar behoren wij ditmaal zelf bij, samen met de andere gevestigde organisaties. Onze resolutie van drie weken geleden, stelt, dat wij ons niet met die bestaande gevestigde orde mogen vereenzelvigen; dat wij ons daartegen critisch moeten opstellen.

De resolutie is met algemene stemmen aanvaard. Wij mogen ons daar niet goedkoop van af maken, maar zullen ons rekenschap moeten geven, wat wij daarmee bedoelen, zonder het te laten bij algemeenheden en vaagheden. Welnu, dan betekent de resolutie, zo lijkt mij, dat wij als mensen en als partij afstand moeten nemen ten opzichte van de wereld, waarin wij (vaak niet onplezierig) leven.

Daarvoor is allereerst nodig, dat wij trachten te verstaan, wat er in werkelijkheid in onze tijd leeft. Dat is niet eenvoudig en ik zal het

wel niet veel verder brengen dan een aanduiding, een poging tot begrijpen. Er wordt nogal eens gesproken over het onbehagen, dat bij veel mensen leeft. Onbehagen tegen allerlei instellingen in de samenleving, tegen heel die georganiseerde wereld (overgeorganiseerde wereld, zegt men dan), waarin wij leven. Er is een protest, dat via de demonstratie kan uitlopen op een compleet oproer. Daar is veel onbekookts bij, veel uitleven van een extremisme dat gewoon moet worden afgewezen. Maar al wijzen wij verschijnselen af, de vraag blijft, wat de achtergrond is van al die bewegingen hier en elders, van dat opbotsen tegen de gevestigde orde en normen. Ik meen, dat de kern is, dat de mens in het westen zijn vrijheid en zijn mens-zijn bedreigd ziet worden door instituten en structuren van een wereld, die hij heeft opgebouwd en die hij bezig is nog verder op te bouwen. Een wereld, die goed bedoeld is, maar die toch door velen als

vijandig wordt er
varen.
In de politiek, zou men zeggen, is toch een goed doel bereikt. De democratie is volgroeid. Er is algemeen kiesrecht, de kiesgerechtigde leeftijd is geleidelijk verlaagd. Men zou kunnen zeggen: wij hebben in Nederland een voltooide, een rijpe democratie. Het volk kan tevreden zijn.
Vreemde machten?
En in plaats dat het volk tevreden is, is het volk ontevreden, is er onbehagen. Er is een overheidsapparaat gegroeid, dat zich ontwikkeld heeft tot een macht buiten de mensen. Men heeft er geen verweer tegen. Men ziet het als een grote macht tegenover zich, waar men geen vat op heeft. En dat geldt niet alleen voor het overheidsapparaat, de administratie, bij die macht behoren naast de regering, de politieke partijen net zo goed. Ook die vindt men een deel van dat grote apparaat, waar men eigenlijk niets in herkent. Men vindt in de democratie, in het democratisch apparaat zichzelf niet meer terug. Dat is het onbehagen daar.
En zo is het op allerlei terrein. Ik denk bij wijze van voorbeeld aan het wonen. Ook daar hebben wij met elkaar bijzonder veel tot stand gebracht. Er is comfort voor de mensen, zoals een vorige generatie zich niet kon voorstellen. Allerlei dingen zijn eenvoudig gebruiksvoorwerpen geworden, noodzakelijke levensvoorwaarde, die vroeger of niet eens bestonden, of luxe waren. En bij die verbeteringen op

het gebied van het wonen, is het toch zo, dat in de grote agglomeraties, die ontstaan zijn, de mens tevergeefs probeert zichzelf terug te vinden, zichzelf daar te zien als een functioneel deel van het geheel. Bij al onze vooruitgang is de mens vaak vergeten, is de mens op de achtergrond gebleven.
Zo zit het om nog een ander voorbeeld te noemen ook met de reactie van de studenten op het reorganisatievoorstel van de universiteit. Het kan zijn, dat men een perfecte organisatie tot stand brengt. Een organisatie waarvan men alleen kan zeggen, dat het goed uitgekiend is en dat die grote lichamen, die er gegroeid zijn inderdaad beter gaan lopen. Maar de

vraag, die de betrokkenen stellen is; en waar is mijn plek in de organisatie, is het iets wat over mij komt of is het iets van mijzelf; ben ik er bij betrokken, heb ik er deel aan.

Wij komen hier in de buurt van de aanhef van ons Program van Actie, dat spreekt van ongekend rijke kansen, die door de ontwikkeling van wetenschap en techniek in deze tijd aan de menselijke samenleving geboden worden. Mogelijkheden, die niet alleen ten goede, maar ook op onvoorstelbare wijze ten kwade gebruikt kunnen worden. In dat dilemma wijst ons program ons op onze opdracht. Zo ligt het. Maar ik geloof, dat hieraan nog iets voorafgaat; dat n.l. velen aan die keuze ten goede of ten kwade niet toekomen, omdat zij menen, dat de keus ons niet gelaten wordt. Want de mogelijkheden van deze tijd zien zij niet als mogelijkheden, maar als machten, die men als vreemd ervaart, waar men zelf niet in functioneert, niet in meespeelt, maar die de mens bedreigen. De mens botst op tegen de instituten en structuren van deze tijd, die hij zelf mee tot stand helpt brengen, en die toch iets vreemds voor hem zijn.

Critische opstelling nodig

Tegen die wereld moeten wij ons critisch opstellen. Niet door te trachten de klok terug te draaien. Dat kan nooit. Maar door eraan mee te werken om deze wereld zo om te vormen, dat de mens er zijn vrijheid en mede-verantwoordelijkheid weer in beleven kan. Dat is een moeilijke zaak, voor alle historisch gegroeide partijen en organisaties, een moeilijke zaak ook voor ons. Want wij zijn met deze maatschappijvorm meegegroeid en hebben er aan meegebouwd. Wij moeten het gevaar zien, dat het ons net zo zou kunnen gaan als met het

liberalisme in de vorige eeuw, dat in het begin de drager was van de vernieuwing en aan het eind de drager van het behoud. Wij moeten uit onze oude, historische huid kruipen, om nieuw, vernieuwd deze tijd te bezien. Partijvernieuwing zal daarom in de eerste plaats moeten zijn programvernieuwing. Programvernieuwing zal in de eerste plaats moeten zijn mentaliteitsvernieuwing. Dat is het begin. Ons laten gezeggen door het Evangelie, zegt het interimrapport van de 'Achttien'.

Men kan met het onbehagen meerdere kanten uit. Sommigen zeggen; 'ze zoeken het maar uit'. Ze - dat zijn de vreemden, die ik niet ken. Dat zijn de mensen, die de touwtjes in handen hebben. Dat is de kant van de lauwheid en de lusteloosheid, van de apathie. Dat kan ook een heel keurige, christelijke getinte apathie zijn.

Men kan ook de kant uit van de agressie, waarbij het protest tegen de gevestigde orde in zichzelf al belangrijk is. Het

permanente protest, dat haast vanzelf leidt tot anarchie.
Ik raad u aan tegen deze achtergrond nog eens het basisrapport van de 'Achttien' te lezen. Wij lezen over stukken vaak heel gemakkelijk heen, een beetje critisch, of het er wel goed staat. Wij moeten dit stuk lezen als geladen met onze opdracht jegens de mens en jegens de samenleving. Het gaat ook nu weer om de vrijheid, niet in de eerste plaats van onszelf, maar van ieder mens om op zijn plaats zijn menszijn te kunnen beleven. Het gaat om recht, om welvaart en geluk, niet van onszelf in de eerste plaats, ook niet in abstracto, maar heel concreet van mensen, die daar aan te kort komen. Ik wil op enkele vormen daarvan, die ons in de eerstkomende tijd vooral bezig moeten houden, nog even ingaan.
Ik denk in de eerste plaats aan de internationale problemen. In de grote wereld zijn de vraagstukken ook van groter proporties en dringen zij zich feller aan ons op. Ook daar is de enorme vooruitgang, maar de negatieve gevolgen van die vooruitgang zijn ook van een verbijsterende omvang. U kent ze.
Wij zien hoe de economische mogelijkheden steeds toenemen. Hoe de productiviteit groeit. Hoe de mens steeds meer tot stand brengt. En hoe de vruchten daarvan aan een heel klein gedeelte van de mensheid ten goede komen. Hoe ondanks al de enorme economische mogelijkheden, die steeds nog weer groeien, de tegenstellingen tussen rijk en arm steeds schrijnender worden, omdat de rijken rijker en de ar-
men vergelijkenderwijs armer worden. Wij zien hoe bij een technische vooruitgang, een steeds opvoeren van de mogelijkheden, ongekend en onvermoed, tegelijkertijd de vernietigingskansen voor de mens onvoorstelbaar zijn.
In ons land en daarbuiten reageren vooral jonge mensen fel op deze problemen, op misstanden van armoede, honger, oorlog en discriminatie. Het falen van een wereld vol van vooruitgang blijkt ook nergens zo schril als in deze gruwelijke toestanden, waar het gaat om het naakte bestaan van mensen of hun primaire behoeften aan vrijheid en levensmogelijkheid. Daar ligt dan ook onze eerste opdracht.
Een tweede opmerking is, dat wij in de kleinere kring van onze nationale politiek als groot probleem hebben, de mens zijn vrijheid te doen beleven in onze ontwikkelde samenleving, door hen betrokken te doen zijn bij de zaken. Dat speelt op elk terrein.
Functionering overheidsgezag

Ik noem nu maar als gemakkelijk voorbeeld het stuk van de 'Achttien' over het functioneren van het overheidsgezag. Onzerzijds is bij de bespreking van dit stuk nog al eens de vraag gesteld, waar wij blijven met de fundering van het overheidsgezag. Ik zou geneigd zijn te zeggen: een typisch anti-revolutionaire, een goed anti-revolutionaire vraag, omdat inderdaad de oorsprong van het gezag voor ons altijd een centraal punt geweest is; de belijdenis van het gezag bij de gratie Gods. Een belangrijk punt, dat wij ook nu niet uit de weg willen gaan en mogen gaan, dat ook in de stukken van de 'Achttien' zijn plaats heeft, zij het niet met die woorden en zo centraal gesteld als wij in onze stukken gewend zijn. Maar in dit stuk gaat het over het functioneren van het overheidsgezag juist in het licht van deze tijd, waar de burger vraagt naar zijn plaats, waar de burger zichzelf wil terugvinden in het overheidsgezag. Juist nu is het nuttig om te vragen naar de wijze waarop dat gezag moet functioneren. U vindt daar ook iets van in ons eigen Program van Actie, waar niet alleen gezegd wordt dat de burger respect moet hebben voor de overheid, maar ook dat de overheid respect moet hebben voor de burger. Het gaat om de relatie tussen die twee. Overheidsgezag is niet alléén een maatschappelijk verschijnsel, maar wel is het óók een maatschappelijk verschijnsel. De overheid zweeft niet ergens boven
de burgers, maar staat midden tussen de burgers, blijft niettemin overheid. De overheid houdt zelfs op overheid te zijn, wanneer zij niet in een levende relatie staat met de burgers. In het stuk van de 'Achttien' is als centrale vraag voor deze tijd gesteld: hoe doorbreken wij de muur tussen de overheid en de burger; hoe doorbreken wij de muur van onbekendheid, die muur van ondoorzichtigheid, die muur van vervreemding. Anders gezegd: hoe betrekken wij de burger in het werk van de overheid.

Ik nam dit voorbeeld, omdat het voor het grijpen lag. Op alle gebied, waar leiding en planning is, zal onze zorg moeten zijn, de mens erbij te betrekken.

Leren in de praktijk

Een derde opmerking. Vrijheid en verantwoordelijkheid zijn zaken, die geleerd moeten worden, geleerd in de praktijk. Het is niet eerlijk, bij de eerste de beste mislukking te zeggen: Zie je wel, het kan immers niet.

Lopen leer je ook alleen al vallend. Wij zullen dus met die vrijheid en verantwoordelijkheid moeten experimenteren, risico's er mee nemen.

Ik denk aan het rapport, onlangs gepubliceerd door het verbond van protestants-christelijke werkgevers. Dat behelst de resultaten van experimenten die men heeft gedaan naar de mogelijkheden om groter verantwoordelijkheid te geven aan de mens, de arbeidende mens in het bedrijf. Wanneer men de resultaten van dat rapport ziet, dan moet men tot de conclusie komen, dat die niet overvloedig, niet rijk zijn. Men constateert, dat ook bij volledig begrip voor ideële en ethische waarden, toch de vraag voorop blijft staan, wat de resultaten van deze experimenten zullen zijn voor de productiviteit en de rentabiliteit van de onderneming. En wanneer de werknemers geconfronteerd worden met deze experimenten, dan ziet men dat hun vraag is, wat dat betekent in hun loonzakje. En toch, toch is het hoopvol, dat er geëxperimenteerd wordt en dat men door wil gaan met de experimenten. Verantwoordelijkheid moet al doende geleerd worden. Maar dan moet men het ook doen.

Bij de doorgaande technische ontwikkeling, bij verdergaande concentraties, bij het voortgaan van de opmars van de computer wordt straks

niet alleen de werknemer, maar eigenlijk ieder in zijn vrijheid bedreigd. Het is geen kunst nieuwe vormen te doen mislukken - door ze onvoorbereid te doen beginnen. Tegenover het: 'wij zullen hen dwingen vrij te zijn' van de Franse revolutie moeten wij stellen: 'leer ons om vrij te zijn'.

Onbetreden paden gaan

Een vierde opmerking, die teruggrijpt op het begin. Dat is, dat wij ook nu weer staan niet alleen voor een politieke opdracht, maar ook in deze tijd weer voor een cultuuropdracht. Als ons politieke streven niet gepaard zal gaan met gelijkgerichte strevingen op ander terrein, wanneer de kerk niet de nieuwe tijd verstaat en bouwt aan een nieuw ethos, wanneer op maatschappelijk gebied niet doorgewerkt wordt aan het oude ideaal, dan zal onze politieke actie ook vruchteloos zijn en verzanden. Ik moet de christelijke school er zeker bij betrekken, die zich diepgaand zal moeten bezinnen op de taken, waarvoor de mens in de komende tijd gesteld zal worden en hoe hij daarop voorbereid moet worden. Dat lijkt een bijna ónmogelijke doelstelling. Wij zullen allen, ieder op zijn terrein, wel onbetreden paden moeten gaan.

Ik heb mij beperkt tot één aspect van ons bezig zijn in de politiek. Ik ben mij bewust van de eenzijdigheid daarvan. Het leven, ook het politieke leven, laat zich niet zo op één noemer zetten. Ik heb dit aspect gekozen, omdat u het tegenwoordig

zo vaak in publicaties van onze kant tegenkomt. Ik citeer als voorbeeld het interimrapport: ’Het Evangelie roept op tot een critische instelling ten opzichte van onze samenleving’. Wanneer wij inderdaad vanuit de Openbaring zicht hebben op de onvolkomenheden, de structurele gebreken van onze samenleving, dan moet dat ons drijven ook tot politieke activiteit, tot het aanvaarden van de opdracht te werken aan vernieuwing van de samenleving.

Dan zullen wij altijd bezig moeten zijn tegelijk met twee dingen, die wij ook bij elkaar moeten houden. Wij zullen ons moeten bezinnen op het perspectief, dat het Evangelie ons geeft voor de mens en zijn wereld, met idealen en doelstellingen op lang zicht. En tegelijk, ook zonder dat wij met het eerste klaar zijn, zullen wij voortdurend moeten werken aan de daarbij passende, concrete doelstellingen op korte termijn. Daar zullen wij voortdurend mee bezig moeten blijven.

Bij de snelle ontwikkeling en wijziging van de problematiek in onze tijd, zijn politieke programs ook sterk aan slijtage onderhevig. Ik meen te mogen zeggen, dat onze partij daar sinds een aantal jaren met vernieuwd élan mee bezig is. En nu moet ik weer even vooruit lopen op de verdere agenda, ik moet nu toch zeggen, dat daarin de grote verdienste van dr. Berghuis ligt, dat vooral hij dat in gang heeft gezet. Daar moeten wij mee dóór. Wij moeten die lijn doortrekken.

Evangelie en politiek

Dat is ook de richting, waarin wij in het gesprek van de 'Achttien’ tot dusver gegaan zijn en straks verder zullen moeten gaan. Ik moet daar nog wel iets van zeggen. De verslagen van de Partijraad van de K.V.P. doen ons zien, dat in die partij verscheidene mensen niet helemaal raad weten met het stuk 'Evangelie en Politiek’. In zoverre dat gaat over woorden, over formuleringen, wil ik daar volledig begrip voor opbrengen. Iedere groep heeft zijn eigen wijze van zeggen; dit stuk draagt wel de sporen van een protestantse pen. Maar men kan ook in de reacties iets beluisteren, dat men het wat veel vindt, dat men het allemaal niet zo nodig heeft.

Daarom lijkt het mij voor een goed onderling begrip nuttig van onze kant te stellen, dat voor ons het stuk over de principiële uitgangspunten een wezenlijk deel uitmaakt van het interimrapport en van wat daar nog aan stukken volgen mag. In het stuk staat de bekende vaak geciteerde verklaring, dat naast een gemeenschappelijk uitgangspunt ook nodig is een in hoofdzaken gezamenlijk en duidelijk program en overeenstemming over het beleid ter uitvoering daarvan. Het heeft kennelijk ook zin de volgorde om te keren en te stellen dat naast overeenstemming over het program voor ons ook

essentieel is gelijkgerichtheid in uitgangspunt. Als in de programpunten niets terug te vinden zou zijn van dat uitgangspunt dan zouden wij het niet goed gedaan hebben. Dan wordt stuk I een vlag, die wij ook thuis kunnen laten.

Daarop richt zich eer de critiek van sommigen in onze kring, die men onder woorden pleegt te brengen in deze zin: 'Het is me te horizontaal'. Ik meen, dat men dat wel eens te gemakkelijk zegt. Politiek, ook christelijke politiek, voltrekt zich in het horizontale vlak van deze wereld. Daar ligt onze taak, tussen de mensen, zoals ook Christus op deze wereld gekomen is, tussen de mensen, in ons horizontale leven.

Politiek, zo zegt het interimrapport, is zich dienstbaar maken aan de ander en aan de samenleving. Wel, dienen is een zeer horizontale bezigheid. Maar ik aanvaard deze critiek, wanneer men ermede bedoelt, dat in het program, niet met woorden, maar inhoudelijk, de relatie tot het uitgangspunt moet blijken. Dat uitgangspunt is voor ons niet het Christendom als cultuurhistorisch verschijnsel, wat sommigen er van maken, maar het is de religieuze wortel van ons bestaan, onze verbondenheid met en de opdracht van de levende Heer. Zonder dat is voor ons de zin van christelijke politiek weg. Al wil ik onze katholieke vrienden, die dit allemaal hooggestemd vinden, graag erbij zeggen, dat het ons ook niet lukt, het altijd zo te beleven en waar te maken.

Samen verantwoordelijk

In het raam van mijn betoog past wonderwel een korte opmerking over het jongste geschrift uit de kring van de Arjos over de interne democratie van de partij. Naar de Arjos wordt bij ons geluisterd. Dat rapport bedoelt ook de mensen zoveel mogelijk bij het werk van de partij te betrekken. Laten wij inderdaad met medeverantwoordelijkheid en de inspraak in eigen huis beginnen. In die zin is het rapport ons welkom en zullen wij er graag met Arjosmensen samen over praten.

Ik heb ook wel mijn bezwaren. Men loopt over sommige punten wel bijzonder vlot heen. Men speelt mij bijvoorbeeld wat te gemakkelijk met het ledenbestand van onze partij. Men speelt ook veel te gemakkelijk met onderscheiden verantwoordelijkheden, als men bijvoorbeeld de fractievoorzitter door partijleden (zo staat het er) wil laten kiezen. Ik meen wèl, dat men onder ons wel eens te gemakkelijk verantwoordelijkheden gescheiden gehouden heeft alsof er waterdichte schotten tussen moesten. Ik geloof niet in een puur dualisme. Dat is me veel te theoretisch. Maar men moet nu ook weer niet naar de andere kant gaan doorslaan. De kunst is te komen tot een goed samenspel (maar dan ook echt samen) een

samenwerking van organen en vooral ook van mensen die elk hun eigen verantwoordelijkheid hebben en daarin elkaar respecteren. Maar ik waardeer dit rapport toch als een bijdrage tot de beantwoording van de vraag hoe de mensen meer bij het werk van de partij betrokken kunnen worden, hoe wij met elkaar politiek zullen bedrijven. Daar zullen wij in de komende tijd
inderdaad meer middelen voor moeten vinden, dan wij nu gebruiken. Die zullen wij samen ook moeten zoeken en beproeven.
Er zijn onder ons mensen, wier leven met de Anti-Revolutionaire Partij vergroeid is, die zeggen, dat ze het niet meer kunnen volgen. Het is allemaal anders tegenwoordig. Ik zou tot hen willen zeggen, vertrouwen te hebben, niet ook al gaat het wat anders en al zeggen wij ’t wat anders - maar eigenlijk veel meer omdat wij op een andere manier vorm geven aan onze politiek. Want daarin ligt juist de kracht van de bijbelse boodschap, dat zij zich steeds weer laat verwezenlijken in nieuwe vormen. Daaraan zullen wij samen moeten werken. In een partij, waarvoor wij allen samen verantwoordelijk zijn.